

Torsänget, Vågan och Ale i Norralla socken – om några namn på samlingsplatser

Av Lennart Hagåsen

Namn och bygd 113 (2025), 65–96.

Lennart Hagåsen, Uppsala: *Torsänget, Vågan* and *Ale* in Norralla Parish – on some names of meeting-places.

Abstract

Norralla Parish, Hälsingland Province, is home to the field areas *Torsänget* and *Vågan*, situated close to each other and nowadays partly built-up, and the hamlet *Ale* in their vicinity. These localities take up a central position in this district. The author concludes that the first element of *Torsänget*, of which the last element is the definite form of *änge* ‘meadow-land’, contains the god’s name *Tor* ‘Thor’. The plural *Vågan* has been formed from *vång*, a common word in southern Sweden in the sense of ‘arable land’ etc., and which has West Scandinavian counterparts such as the Norwegian *vang* ‘grassy flat’. In ancient times, some Norwegian *vang* names denoted meeting-places for legal proceedings, trade and cult, and, in the author’s opinion, this interpretation is also relevant to *Vågan* and a few other North Swedish *vång* names. A word **al* corresponding to Gothic *alhs* ‘temple (sanctuary)’ with both West Germanic and Baltic parallels, among the former also ‘farm, house’, has not been documented in Old Scandinavian but is supposedly included in several place-names. According to the author, this also applies to *Ale*, with an original reference to a meeting-place possibly equipped with a building.

Keywords: Hälsingland, Norralla, sacral and theophoric place-names, *vång*, **al*, the god Thor/Tor, the place-name element *Tor(s)*-, names of meeting-places.

1. Inledning

Rubrikens tre kursiverade ortnamn avser platser i västra änden av den dalgång som utgör huvudbygd i Norralla socken, Hälsingland. I området flyter Norrån från nordväst in i den från Trönö socken i väster kommande Norrallaån som efter 1 mil, sista sträckan under namnet *Lötån*, rinner ut i havsfjärden Flaket i Söderhamn. De bredvid varandra belägna ägomarkerna *Torsänget* i väster och *Vågan* i öster, nu delvis bebyggda, ligger mellan Norrån och Norrallaån, medan byn *Ale* är belägen i skogskanten norr därom. Omedelbart härintill, på södra sidan av Norrallaån, finns byn Kungsgården (se fig. 1). Vid 10 meter högre vattenstånd, kanske på 400–500-talet e.Kr., sträckte sig en havsfjärd

fram till Norråns och Norralaåns sammanflöde. Norralaån och Lötån är återstoder av fjärden. Sockenkyrkan är i likhet med sin medeltida föregångare placerad i nordligt läge mitt i dalgången 2 kilometer öster om Vågan och Ale. Det är oundvikligt att i uppsatsen också beröra själva sockennamnet och grannsocknen Söderalas namn samt det från medeltiden kända tredingsnamnet *Alir*, säkert återgående på ett bygdenamn. Emellertid kommer inget försök till tolkning av dessa tre sinsemellan svårrelaterade namn att göras i uppsatsen.

2. Torsänget

[ˈtøɕ:ɛŋɛ] (Lars Larsson 1931), [ˈtøɕ:ɛŋ:ənə], [ˈtøɕ:ɛŋ:ənə] (Lennart Hagåsen 1986 [2016 NAU 4830])¹

Thorsänge, Thorsängen 1778 LMA 21-noa-29 (b. 8), Thorsängen 1780 LMA 21-noa-30 (b. 8, 9), Thorsänge, Thorsängen 1780 LSA V 37–34:2 (b. 2, 3), Torsänget kb 1926, Torsängen ml 1929 (de båda sistnämnda enligt Lars Larssons namnkort 1931), Torsängen Fornsök (karta; 11.3.2025), Min karta (se fig. 1).

Eftermedeltida namnbelägg, här och nedan, skrivs med versal begynnelsebokstav oaktat källans bokstavsform.

2.1. Efterleden i *Torsänget*

Uttalsuppgifterna visar att efterleden är *änge*, i min uppteckning i plural form. Jag kommer i anslutning till Larssons uppteckning att återge namnet som *Torsänget* i stället för det i äldre skrift och nutida kartmaterial brukade *Torsängen*. Flera namn bildade med *änge* finns inom socknen, *Ahlsänget*, *Borgsänget*, *Hockelänget*, *Ilsboänget*, *Krokänget*, *Kvarnänget*, *Källänget* osv., ibland med skrivningen *-änge* på namnkorten.

2.2. Förleden i *Torsänget*

Förleden erbjuder olika möjligheter till tolkning, gudanamnet *Tor*, något därtill bildat mansnamn, t.ex. *Tore*, *Torgils*, *Torkel*, *Torsten*, eller fsv. **tordh* 'smuts; dy, gytja'. Dialektuttalet av *Torsänget* visar att förledens vokal i så fall har för-

¹ Om ej annat anges, är uppteckningarna hämtade från OAU. Vissa av mina nedan redovisade, utom tjänsten gjorda uppteckningar från 1980-talet har renskrivits av mig antingen vid den tiden eller år 2016. Efter överlämnande sistnämnda år till Isuf Uppsala stämplades namnkorten med detta årtal + acc.nr NAU 4830 men är i skrivande stund ej utlagda i DOR eller insorterade i OAU:s topografiska register. I uppsatsen hänvisas till dessa kort med uppteckningsåret och inom parentes 2016 + acc.nr. – Uttalsåtergivningar med IPA är överförda från landsmålsalfabetet. Om IPA:s symboler, se Handbook IPA s. 140 ff. (svenska) och 18 ff., 166 ff., 201 ff. (allmänt).

Fig. 1. Utsnitt ur Min karta. Avstånd öst–väst: 1 km. Västlig del av Norrala socken. Sammanflödet mellan Norrån och Norralaån syns nertill till höger. Torshögen och dess grannhög låg där kartnamnet *Torsängen* är utsatt, Stortuvan fanns strax öster om vägsträckan Vågan–Ale och den intilliggande bäckkrökningen. Öster om Ale syns gårdsbebyggelse i Närby. © Lantmäteriet. Hämtat 3.2.2025.

kortats framför konsonantgrupp, fsv. *Þōrs-* > *Þōrs-*, *Tōr(dh)s-* > *Tōr(dh)s-*, ett ljudförlopp som förläggs till tiden för äldre fornsvenska (Wessén 1968 s. 57), i sammansatta personnamn säkert tidigare än så att döma av att kort vokal alternativt uppträder redan vid tiden för *i*-omljudet; se *Thōr-* > *Thūr-* > *Thyr-* enligt Modéer (1989 s. 23). Med t.ex. *Torgils*, *Torkel* eller *Torsten* i förleden av *Torsänget* har man att räkna med kontraktion. Om personnamn i ortnamn på *Tors-*, se Vikstrand (2001 s. 143), om vokalismen, se Andersson (1959 s. 30) och Vikstrand (a.a. s. 141). Skulle t.ex. *Torkel* eller *Torsten*, uttalade med [e], ingå i *Torsänget*, kunde teoretiskt tänkas att ägonamnet hade kommit till först i nysvensk tid, men inget talar såvitt bekant för en sådan hypotes.

Ett veterligen otolkat ängsnamn på Edsäng 2 i hälsingesocknen Delsbo, upptecknat av Nils Erik Eriksson 1936 med uppslagsformen *Törsänget*, motsvarar fonetiskt (förledsvokalism, tonaccent) i allt väsentligt Lars Larssons uppteckning av *Torsänget* i Norrala. Läget för ängen anges inte närmare. Edsäng ligger i västra utkanten av socknens centralbygd och förefaller sakna järnålderslämningar, varför det vore vågat att under de omständigheterna ansätta gudanamnet *Tor* i Delsbonamnet.

2.2.1. Appellativet *tord

Appellativet **tord* 'smuts; dy, gyttja' är som simplexord inte känt från nordiskt språk men anses ingå i fågel- resp. insektsbenämningen *tordmule* och *tord-yvel*. Se om **tord* och därtill bildade sammansättningar t.ex. Rietz (1867 s. 745 *tor-bagge*), Bugge (1885 s. 219 ff.), Vries (1962 s. 595 *toröyfill*), Hellquist (1980 s. 1204 f. *tordmule*, *tordyvel*), Magnússon (1989 s. 1053 *torð-*), Nielsen (1989 s. 457 *torbist*) och Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1326 *tordivel*). För Sveriges del anses ordet **tord* ingå i en del främst syd- och mellansvenska ortnamn, inte minst hydronymer; se Lindqvist (1926 s. 348 ff.), Andersson (1959 s. 27 ff.), Vikstrand (2001 s. 143 f.) m.fl. Jag har – vid sidan av mansnamnet *Tord* – föreslagit **tord* eller ett därav bildat ortnamn som förled i bynamnet *Tolsta* i Hälsingtuna socken (Hagåsen 2014 s. 163 f.), men då ordet är föga styrkt från Hälsingland och jag i de nyssnämnda **tord*-referenserna inte har stött på några bildningar i nordiskt språkbruk med binde-*s* i sammansättningsleden, förefaller mig fsv. **Tördhsængi*, tolkat 'den gyttjiga ängsmarken', tveksamt som tänkt äldre namn på området i Norrala. Jfr Per Vikstrand (2001 s. 161), som med tanke på genitivkompositionen finner det mindre troligt att det uppländska *Torsmyra* i Vendels socken skulle innehålla **tord* 'smuts'.

Att ängsmarken i Norrala, ehuru belägen mellan två åar och i norr genomfluten av en bäck, knappast kan ha kännetecknats av gyttja och dy vid – låt oss säga – övergången mellan äldre och yngre järnålder, dvs. ca 500 e.Kr., visas enligt min mening av att två större gravhögar har varit resta där och att dessutom två säkerligen urgamla vägar löper genom området, den ena utgörande sträckan Fors–Ale, den andra utgående från denna mot nordväst förbi platsen för högarna. Se vidare nedan 2.2.3.

2.2.2. Mansnamn på Tor-

Inte heller är det en särskilt tilltalande tanke att förleden i *Torsänget* vore bildad till ett personnamn, *Tore*, *Torgils*, *Torkel*, *Torsten* e.d. Namnet täcker in en rätt omfattande ängsmark, centralt belägen i en järnåldersbygd vid änden av en forntida havsfjärd. Jag känner tvekan inför en namntolkning som utgår från att ett stort område med sådant läge skulle ha namngetts efter en enstaka person.

2.2.3. Gudanamnet Tor

Mitt förslag är att *Torsänget* är ett teofort namn med rötter i heden tid. Förledens ovan behandlade vokalism överensstämmer med den i sockennamnet *Torsåker* i Gästrikland och Ångermanland, liksom med den i naturnamnet *Torsberg* i Österfärnebo socken, Gästrikland, och sockennamnet *Torsång* i Dalarna, alla fyra inom forskningen betraktade som teofora.

Torshögen och Tors källa

I anslutning till Torsänget i Norrala finns Tors källa (fig. 1). »Skall enligt uppgift ha varit en hälsokälla», meddelas i Fornsök L1950:1027 med angivande av det enda för mig kända äldsta belägget, *Thors källa*, från 1868.² Om andra namn av typen *Tors källa*, se Vikstrand (2001 s. 144). Den södra av två varandra närliggande, sedan länge försvunna storhögar på Torsänget har benämnts *Torshögen* (Thorshögen 1827–30 Fornsök L1950:965, L1950:1538, L1950:1539, Lundell 2001 s. 60 f., 68 f., 1840? Fornsök a.st., 1860-talet Lundell a.a. s. 61). Även namnet *Torskullen* (Thorskullen 1860-talet Lundell s. 61, 68 f.) har brukats, och tåkten, dvs. ägomarken, närmast därintill har kallats *Kulltåkten* (Kulltägt 1780 LMA 21-noa-30 [b. 8, 9], 1780 LSA V 37–34:2 [b. 3], Kulltågten 1827–30 Lundell s. 60). Torshögen och högen norr därom tycks ha grävts bort i slutet av 1820-talet (Lundell s. 61). Om högarna med angivande av fynduppgifter, se Lundell (s. 58 ff., 68 f.).

Eftersom storhögar enligt arkeologisk forskning inte restes vare sig i Hälsingland eller övriga Norrland under yngre järnålder (se t.ex. Jönsson 1987 s. 364 f., Ramqvist 1987 s. 107 f., Baudou 1999 s. 124 och Bratt 2008 s. 37 f.), har de båda högarna på Torsänget liksom den likaså bortgrävda storhögen Stortuvan vid Ale kastats upp kanske senast på 500-talet.

Inget av delavsnittets nytillförda *Tors*-namn har upptecknats med uttal, och de saknas i OAU:s topografiska register. Eftersom det därmed inte går att säkert avgöra vilket ljudvärde <ö> här har haft, är det tillrådligast att betrakta dem som tillkomna i nyare tid och myntade på det redan förefintliga namnet *Torsänget*.³

Andra teofora *Tors*-namn

Per Vikstrand (2001) har i sin doktorsavhandling behandlat förkristna sakrala ortnamn från i första hand Mälardalsregionen, dvs. Uppland, Sörmland och

² Uppsatsens belägg från 1827–30 och 1860-talet hos Lundell (2001) och i Fornsök är tagna från inventeringar gjorda under förstnämnda tidsskede av Nils Johan Ek Dahl (»Kalvskinnsprästen») och under sistnämnda i regi av Hälsinglands fornminnessällskap, varifrån även uppgiften från 1868 i Fornsök är hämtad. De båda insamlingsarbetena beskrivs av Lundell (a.a. s. 27 ff.).

³ Jfr resonemanget i Vikstrand (2001) rörande *Fröshögarna* (s. 56 f.), *Odens hög* (s. 130 f., 133 med n. 104), *Odenshög* (s. 133) och **Thorshughle* (s. 143).

Västmanland. Guden Tor, hans namn och ortnamn som otvivelaktigt eller skenbarligen är bildade till gudanamnet avhandlas ingående (s. 141 ff.). Också flera hithörande ortnamn från andra delar av Sverige tas upp i hans arbete. Utifrån de många namnen i Sörmland och Uppland drar Vikstrand (s. 163) den slutsatsen att Tor redan tidigt under yngre järnålder har varit den ledande guden i hans undersökningsområde. En liknande syn ger Ivar Modéer (1989 s. 61) uttryck för, när han på grundval av personnamn på 1000-talets runstenar konstaterar: »Av namngivningen att döma var Tor mest populär i svenskar-nas gudahov: pojarna kallades *Porbiorn*, *Porfastr*, *Porgisl*, *Porgautr*, *Por-kel*, *Porstein* etc.» Denna Modéers iakttagelse av namnförekomsten bekräftas i NRL (s. 283 tabell 15).

Vikstrand (2001 s. 159 ff.) uppmärksammar också »sakrala namn med primärt ägobetecknande huvudleder», den namngrupp dit jag vill föra *Torsänget* i Norrala. Han ser inga kronologiska hinder för att namn bildade med såväl *säter* som t.ex. *gårde*, *land*, *äng* skulle kunna vara sakrala, möjligen tillhörande ett senare skede av fornskandinavisk religion än teofora bebyggelsenamn (s. 165). Några år före Vikstrands arbete hade Staffan Fridell (1992a s. 23 ff., 1992b s. 219 ff.) utförligt framfört som en helt rimlig tanke att man har att räkna med möjligheten av hedniskt sakrala ortnamn på *-ryd* och andra primärt ägobetecknande efterleder. Vilka uttryck det sakrala inslaget i sådana namn har tagit sig är i hög grad ett religionshistoriskt spørsmål. Fridell (1992a s. 27, 1992b s. 221) frågar sig om de här ägonamnen har haft att göra med någon slags familjekult till skillnad från den offentliga hedniska kulten eller om man i sådana fall skall förutsätta en sekundärbetydelse 'helig äng' 'heligt land', 'heligt ryd' osv. Kanske har man helt enkelt vigt marken åt guden i hopp om bättre avkastning och i övrigt kunnat bruka ägan på vanligt sätt. Teofora namn på *-åker*, t.ex. *Torsåker*, tycks härvidlag avvika från andra typer av sakrala ägonamn. De är snarare att uppfatta som helgade åt en gudom och därmed avsatta enkom för offentliga riter; se också t.ex. Vikstrand (2001 s. 146) och SOL (s. 383 *åker*), båda med litteratur. En fördjupad diskussion med historik kring sakrala namn på *-åker* förs i en uppsats av Per Vikstrand (2002 s. 19 ff.; se också dens. 2004 s. 175).

Det tidigare berörda teofora *Torsåker* är i onomastiska sammanhang välbekant som sockennamn i Gästrikland och Ångermanland (se för båda t.ex. SOL s. 336), och kanske har ett *Torsåker* funnits också i Torps socken, Medelpad, nära kyrkan (Brink 1990a s. 474 med n. 7 och litteratur); se också Nyman (2014 s. 181 f., 196). Dessutom uppträder i Gästrikland enligt Folke Hedblom (1958 s. 75) det tidigare nämnda, sakralt syftande *Torsberg*, avseende en sägenomspunnen kulle i Österfärnebo socken; om detta namn, se också Vikstrand (2001 s. 155 n. 121, s. 156). Ännu ett enligt Hedblom (a.a. s. 75, 77 bild 13) hithörande namn i Gästrikland är *Torsvallen*, nu bebyggelse, förr äng, i Valbo

socken. Ett annat teofort *Tors*-namn i Hälsinglands grannskap är – som redan nämnt – sockennamnet *Torsång* i Dalarna, vars efterled är *vång*; se vidare 3.4.3.

Guden Tors närvaro i Hälsingland

Ortnamn som har ansetts vittna om dyrkan av guden Tor är sålunda påträffade på några håll i Hälsinglands grannskap, men inget sådant hälsingskt ortnamn har uppmärksamrats inom forskningen. Inte heller har med rimlig säkerhet något annat teofort ortnamn framträtt inom landskapet, även om A. Vestlund (1935 s. 42 ff.), Stefan Brink (t.ex. 1994a s. 53, 58; jfr 1984 s. 59 f.) och Lars Hellberg (1984 s. 138 f.) ser bynamnet *Frösten* (t.ex. *ffröstuna* 1546, *fröstuna* 1551 Holmberg 1969 s. 49) i Jättendals socken som ett *tuna*-namn med gudanamnet *Frö* i förleden. Jfr Karl Axel Holmbergs (s. 49 f., 214) invändningar utifrån beläggen *fröstena*, *frösthena* 1483; häremot Hellberg (s. 143 n. 2). Bynamnet *Onsäng* i Ljusdals socken är enligt Brink (1984 s. 91, 1990a s. 477) knappast teofort och bör därmed inte relateras till *Oden* såsom hävdas i lokal tradition.

Av ovensagda kan givetvis inte slutsatsen dras att Tor skulle ha varit mindre populär i Hälsingland än i de närmaste landskapen. »Att Tor dyrkades i Östnorden och Hälsingland är högst sannolikt. Troligtvis hade asaguden en central position i det förkristna panteon som människorna tillbad där», skriver religionshistorikern Olof Sundqvist (2017 s. 232), vidare (s. 233): »I egenskap av att vara himmels- och åskgud har Tor troligen haft betydelse för bönder och jordbruket.» I sin uppsats vill Sundqvist göra gällande att en utstående hammarliknande detalj på Forsaringen kan vara en torshammare. Forsaringen, denna smidda runristade järnring, omskriven genom åren av många språk-, rätts- och religionshistoriker, är känd sedan 1700-talet och var vid den tiden brukad som dörring i hälsingesocknen Forsas sedermera rivna medeltidskyrka men ansågs enligt en lokal tradition tidigare ha suttit i grannsocknen Högs kyrka. Kanske har den fungerat som s.k. edsring vid forntida tings- och blot-sammankomster. Ristningen har senast blivit tidfäst till tidigt 900-tal, medan ett par tidigare gjorda dateringar har förlagt dess tillkomst till 800-talet. För olika litteraturhänvisningar om ringens ålder och funktion, se Sundqvist (s. 209 med n. 2).

Torshammaren på Forsaringen är, om vi följer Olof Sundqvist, en synlig antydan om Torskult i Hälsingland. Han påpekar att inga torshammare, vare sig som amuletter eller smycken eller som delar av torshammarringar, honom veterligt har påträffats i Hälsingland eller överhuvud taget norr om Gästrikland (s. 217 f., 234). Eftersom Tor uppfattades som skyddare av bl.a. viktiga föremål, platser och personer exempelvis vid ting, kan hammaren på Forsaringen ha tänkts skydda inskriften med dess lagbud mot onda makter (s. 226, 234). Här kan åberopas en åkallan av Tor på en runsten i Veland, Väne-Åsaka socken i Västergötland, **pur : uiki þōrr vīgi**, avfattad till skydd för stenen, och

i Danmark tre runstenar, där Tor ombeds att viga runorna på två av dem och själva minnesmärket på den tredje (Jansson 1984 s. 124 fig. 66, 125 och RAÄ Velandastenen).

2.3. Slutsats för *Torsänget*

Torsänget i Norrala, uppfattat som teofort ägonamn, vore därmed vid sidan av Forsaringens torshammare ett andra indicium på Torsdyrkan hos hälsingarna. Kanske ville järnålderns ortsbor – möjligen någon gång under yngre järnålder – med sitt namnval uttrycka förhoppningen att en intelligande betydelsefull samlingsplats (se nedan) vid det inre av den dåtida havsfjärden i Norralas kärnbygd skulle tillförsäkras den mäktige och kraftfulle asagudens beskydd; om samlingsplatser, se vidare 3.3 och därpå följande (del)avsnitt. Dessutom skall inte uteslutas att det på denna ängsmark med de tidigare nämnda två storhögarna och källan också kan ha blotats till Tor. Per Vikstrand (2001 t.ex. s. 146, 164) noterar att *Tors*-namnen ofta uppvisar en hög grad av centralitet i sina bygder.

Ett annat hälsingskt *Tors*-namn skall som avrundning av avsnittet nämnas. Det gäller ägonamnet *Torslyckan/Torslyckorna* 200 meter söder om gårdarna i Vi, Idenors socken. Inte minst på grund av namnets starka geografiska koppling till det sakrala bynamnet vore ett teofort innehåll värt att pröva, dock i annat sammanhang än här. Namnet, som veterligen inte är känt från nutid, förekommer i äldre kartmaterial (*Torslyckan*, *Torslyckiorne*, *Torslyckorne* 1765 LSA V 26–19:2 [b. 1]).⁴

3. Vången

[ˈvøŋ:an] (Lars Larsson 1931), [ˈvøŋ:an] (Lennart Hagåsen 1983 [2016 NAU 4830])

Vången 1573 2/12 Norrala Sikeborg 2025c s. 1, Wångerne 1615 1/5 a.a. s. 2, Alijswången, Gambla vången, Gamblewången (3 ggr), Remstadh vången 1652 2/10 Norrala a.a. s. 2 f., Remstadh Wången 1660 29/7 Norrala a.a. s. 3, Alijs Wången, Wångerne 1665–67 a.a. s. 4 f., Wången mitten av 1660-talet [min datering] a.a. s. 5, Wången 1695 LMA 21-noa-3 (b. 1), Wester Wången, W. Wången 1778 LMA 21-noa-28 (b. 7–10), Öster Wången, Ö. Wången 1778 LMA 21-noa-28 (b. 7, 8, 10), Wången 1778 LMA 21-noa-29 (b. 8).⁵

⁴ Hur bäcknamnet *Torbäck*, upptecknat av Lennart Hagåsen 1973 som ett av fyra namn på samma bäck, 1,7 kilometer sydöst därom och bergsnamnet *Torbäcksberget* (1758 LSA V 26–5:1 [b. 1]), numera *Andtjärnsberget*, vid en annan bäck ytterligare 1,5 kilometer åt sydöst skall förklaras är mig obekant. Föreligger fellokalisering i ena fallet?

⁵ Materialet i Sikeborg (2025c) är sammanställt av släkt- och lokalhistorikern Urban Sikeborg,

Uppteckningarna avser bebyggelse, Larssons – av hans text att döma – tydligen också en jordäga. De flesta ovannämnda äldre beläggen avser skilda ägor inom Vången. Beträffande *Alesvången* kan påpekas att Ale har del i Vången än idag. Med hänvisning till sitt eget material om olika ägobyten på 1600-talet har den i not 5 nämnde Urban Sikeborg meddelat på telefon 11.1.2025 att *Remstavången*, vars förled innehåller bynamnet *Remsta* 1 kilometer österut, sannolikt har avsett en äga inom Vången. I en del äldre kartmaterial är Vången uppdelad i två västliga ägor på var sida av landsvägen Fors–Ale söder om bron över Norrån och en östlig äga närmare åsammanflödet. Om bruket av *vång* som appellativ i några av 1600-talshandlingarna från Norrala i Sikeborg (2025c), se avsnitt 3.2.

3.1. Etymologin för *vång* och *vånge*

I min diskussion av *Vången* kommer jag att diskutera appellativet *vång* 'fält, gärde, åker' (provinsiellt) med grundbetydelsen 'böjning, krökning' och även beröra det därav avledda *vånge*. I SAOB (V 1733, publicerad 2019) uppges *vånge* »numera» vara föga brukligt och bland annat beteckna det »förhållandet att jägare inringar ett (g[eno]m viltspår identifierat o[ch] avgränsat) område inom vilket villebråd befinner sig (särskilt i uttr[ycket] *göra en vånge*); äv[en] (o[ch] i s[yinner]h[e]t) konkret, om sådant område»; jfr nedan dialektordet *vånge* hos Rietz (1867).

Enligt Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1419 f. *vang*) kan *vång* ledas tillbaka på en germansk suffixbetonad *a*-stam **wangá-* m. med ursprungsbetydelsen 'krumning, hvelving'; i huvudsak detsamma hos Pokorny (1959 s. 1149 *uē-n-gh-* 'gebogen sein', försett med frågetecken) och Hellquist (1980 s. 1376 *vång*). Hos Magnússon (1989 s. 1104 *l vangun*) uppges isl. *vangur* m. betyda 'völlur, bali, grund', alltså (upphöjd) gräsbevuxen slät mark, medan den ursprungliga allmängermanska betydelsen enligt ordboken troligen skall vara 'ävöl hæð eða lægð í landslagi', dvs. en rundad höjd eller sänka i landskapet, vilket väl – efter vad jag förstår – pekar hän mot betydelsen 'böjning'. Jfr Vries (1962 s. 637 *vá* 2, 643 *vangr* 1) och Kroonen (2013 s. 573 **wanga-*). Elof Hellquist (1980 s. 1376 *vång*) nämner det ovan berörda *vånge* tillsammans med isl. *vangi* och ty. *Wange* 'kind'; se bland annat för betydelsen 'kind' också t.ex. Vries (1962 s. 643 *vanga-*, *vangi*), Magnússon (1989 s. 1103 *vangi*, *vangur*), Kroonen (2013 s. 573 **wanga-*) och Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1419 f. *vang*), enligt sist a.a. germ. **wangán-*, sannolikt ursprungligt genus neutrum med betydelsen 'det buede, hvelvede'. Bortsett från Hellquist (a.st.) nämns det

Sollentuna, bördig från Norrala, och utgörs av dennes transkriptioner av handlingar rörande Vången i Långvinds bruks arkiv vid Riksarkivet Härnösand.

svenska *vånge* inte i den nyssnämnda litteraturen. Jag kan inte se att betydelsen 'kind' vare sig egentligt eller överfört är relevant i fallet *Vångan*.

Ovan nämndes svenskans *vånge* avseende inringning(sområde); jfr här Rietz (1867 s. 823) som för dialektordet också redovisar betydelsen 'omväg'. Ännu ett semantiskt fält framkommer i ett lexikonbidrag av Harry Ståhl (1975 sp. 490) som anger *vånge* m. som småländskt dialektord med betydelserna 'inhägnad', 'det inhägnade området kring en liten stuga', 'liten (slätter-)äng vid hus' och 'hustomt'.

3.2. *Vångans* morfologi och ordsemantik samt *vångs* dialektgeografi

Ett *Vångan*, bildat till en oblik form av *vånge*, fsv. **vange* m., vore den väntade normalformen av svagt böjda inanimata maskuliner i nutida östhälsingska dialekter, däribland Norrallamålet. Det ovannämnda småländska bruket av *vånge* med avseende på bland annat inhägnad mark kan tyckas locka till en likadan förklaring av *Vångan* i Norralla, men *vånges* koncentration till Småland låter ana en lokal begränsning. I ännu mindre grad har man att räkna med inringnings- och omvägsbetydelseerna för namnet i Norralla. Av både semantiska och dialektgeografiska skäl finner jag det osannolikt att *vånge* skulle ingå i *Vångan*.

Det kan nämnas att *vang* på dansk mark uppträder i några nordsjälländska skogsnamn, *Egebæksvang*, *Gadevang* m.fl. med syftning på något instängslat, vilket sannolikt också gäller för en rad danska bebyggelsenamn (Hald 1975 sp. 487). Kristian Hald uppfattar betydelsen 'indhegning, indhegnet skov' som kanske utgående från grundbetydelsen 'bøjning, krumning'. Jag har inte funnit någon påfallande krökning i området vid *Vångan* i Norralla, vare sig på landbacken eller i de omgivande vattenvägarna.⁶ I stället bör enligt min mening en tolkning av *Vångan* utgå från det vid namnets tillblivelse levande appellativet *vång* i någon markbetecknande betydelse.

Appellativet *vång*, fsv. *vanger* m. 'fält, mark; område' (slutet av 1400-talet, *byvanger* 'byns åkerfält' före mitten av 1300-talet [Östgötalagen]), är klen belagt i fornsvenskan (Ståhl 1975 sp. 489; jfr Schlyter 1877 s. 688 *Vang* samt Sdw 2 s. 912 *vanger*, 1206 *byvanger*?, 1328 båda orden och Sdw Suppl. s. 102 *byvanger*?). Ordet har i nutiden levt kvar framför allt i sydsvenska och götiska dialekter. Ståhl (a.a. sp. 489 ff.) anger i sin lexikonartikel följande betydelser: 'större åker', 'inhägnad betesmark, vild slätter', 'gärde, skifte, avdelning av åkerjorden' (Blekinge), 'mindre gärde', 'inhägnad äga', 'åker', 'inäga', 'tomt' (Småland) och 'fält, äng' (Eda socken, Värmland). Dessutom skall nämnas

⁶ Intressant för betydelsen 'krökning' är Karl Hampus Dahlstedts (1962 s. 126 n. 1) framdragande av elementet *vang* i flera vattennamn i bland annat nordvästra Ångermanland med syftning på hästskoformade bildningar.

två påträffade belägg från norra Sverige 'fält vari t.ex. en åkerteg uppdelas vid handsådd' (Nordmalings socken, Ångermanland) och 'viss bredd av ett åkerfält' (Degerfors socken, Västerbotten). Jfr Rietz (1867 s. 823 *vång 1*) med delvis avvikande betydelseangivelser.⁷ I tillägg till Ståhls uppgifter kan nämnas att Rietz (a.st.) också uppger Skåne som hemvist för dialektordet, vilket även framgår av rikhaltiga belägg av det skånska *vång* i OSDs.

Hos Sikeborg (2025c), varifrån de tidigare nämnda äldsta beläggen för *Vången* med sekundärnamn är hämtade, påträffas från Norrala också flera exempel från 1600-talets mitt på bruk av appellativet *vång* som simplex eller efterled i en sammansättning. De är: »Och iagh Lars Larsson gaaf them igen min wång ther Allmannawägen gick mitt igiönom», vidare (med återgivande enbart av nominalfrasen): »min laaduwångh» (1652; s. 2), »wår wångh Alijswången b:d» (1652; s. 2 f.), »Lars Larssons Wångh» (1660; s. 3), »Per Larssons wångh» (mitten av 1660-talet; s. 4) och »theres Alijs wångh» (mitten av 1660-talet; s. 5).

Då *vång* i norrländska dialekter tycks vara belagt endast i två fall, det ena från Ångermanland, det andra från Västerbotten, tvivlar jag på att appellativet i nyssnämnda 1600-talshandlingar var i allmänt bruk i den tidens Norralamål. Urban Sikeborg har i brev 7.1.2025 påpekat att han inte kan minnas att han några år tidigare vid sin genomgång av alla domböcker för Norrala–Trönö till och med 1669 någonsin stötte på ordet *vång* annat än i samband med *Vången*.

De flesta av de refererade 1600-talshandlingarna är enligt brev från Sikeborg 1.2.2025 skrivna av underlagmannen i Hälsingland Lars Larsson Nerbelius (ca 1611–ca 1667) eller hans skrivare. Nerbelius var född i Ale, bosatt i dess grannby Närby (se fig. 1) och innehavare av ägor på *Vången* (Sikeborg 2009 s. 120, 2025c s. 2 ff.). Kanhända har Nerbelius i sitt värv som underlagman stött på ordet *vång* i kontakter av olika slag, kopplat ihop appellativet med det för honom välbekanta *Vången* och ur ortnamnet extraherat ett appellativ med betydelsen 'äga belägen på *Vången*'. Sammansättningen *laduvång* ovan kan i så fall återges som 'äga försedd med lada och belägen på *Vången*'.

Som utgångspunkt för *Vången* ansätter jag *vång* m. 'gräsbevuxen slät mark' e.d. i överensstämmelse med innebörden i dess norska motsvarighet, t.ex. 'grasvoll, grasslette' hos Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1419), i vårt fall kanske redan från början i betydelsen 'samlingsplats' (härom vidare nedan). Ett fornsvenskt enligt min mening singulart **Vanger* har avsett ett område mellan Norrån, Norralaån och en forntida havsfjärd.

⁷ Att *vång* – såsom påstås hos Rietz – skulle ha funnits i Sörmlandsdialekten ännu vid tiden för tillkomsten av hans lexikon finner Lars Hellberg (1965 s. 22 n. 3) högst osannolikt. »Förmodligen beror Rietz' uppgift på något missförstånd», skriver han.

Vångan kan inte gärna förstås som annat än bestämd form pluralis på *-an*. I nutida Norralamål vore visserligen *-ane* den väntade ändelsen, något som gäller för hela södra Hälsingland och landskapets östligaste del upp till socknarna strax norr om Hudiksvall (Hedblom 1948 s. 43 karta 2, s. 45), men bortfall av slut-*e* i Norralamål har meddelats av Urban Sikeborg (brev 22.5.2025) med hänvisning till »skôjran» 'skojar' hos hans farmor, född 1905 och boende i socknen hela sitt liv. Härtill kan nämnas att slut-*e* i *-ane* ofta försvinner i löpande tal i Enångersmålet omedelbart norr om Norrala (Enström & Söderström 1990 s. 10). Som bekant följer ortnamnen inte alltid de morfologiska förändringar som appellativerna genomgår. En närmare bestämd namnsemantisk bakgrund till *Vångan* och dess pluralitet föreslås i avsnitt 3.5.

3.3. Appellativet *vang* i norska ortnamn

Såsom har framgått, är bruket av *vång* i nutida svenska dialekter nästan undantagslöst inskränkt till sydsvenska mål och götamål. Att ordet också uppträder som ortnamnelement i motsvarande delar av landet är väntat. Längre norrut, där dialektordet i det stora hela är utdött, vittnar några få ortnamn om att ordet i äldre tid – utöver att beteckna slät gräsmark – förefaller ha avsett samlingsplatser, något som har antagits för dess motsvarighet *vang* i äldre norskt ortnamnsskick. Se översiktligt om norskt *vang* som dialektord och ortnamnelement t.ex. NSL (s. 479).

Det finns i Norge några fall där ordet bildar efterled i sakrala ortnamn, t.ex. *Ullensvang* i Hordaland. Enligt Jørn Sandnes (1992 s. 15)

kan vi regne med at det på disse lokalitetene har vært hedenske helligsteder tidligere og at vang-navnene har vært knyttet til dem. Men av *det* følger ikke at *vangr* i seg selv er et "sakral-ledd", bare at det på grunn av betydningsinnholdet 'gress-slette' ofte blir å finne i området omkring kirke og i eldre tid hedensk helligdom.

(Så också kortfattat Vikstrand 2004 s. 175.) Botolv Helleland (2002) har ägnat namnet *Ullensvang* en djuplodande etymologisk och lokalhistorisk analys, varvid han (s. 71) utifrån sin uppskattning av tidpunkten för dyrkan av guden Ullin med lätt tvekan tidfäster ortnamnet till mitten av första årtusendet med tolkningen 'samlingsstad for dyrking av ein gud *Ullinn'. (Om Hellelands åtskillnad mellan *Ullinn och *Ullin*, se a.a. s. 69 n. 2.)

Av särskilt intresse för en åldersbedömning av *Vångan* i Norrala är att sakralt *vang* på norsk mark, visserligen i västra Norge långt från östra Hälsingland, kan föras tillbaka till övergången mellan äldre och yngre järnålder. Helleland (s. 76) utvecklar resonemanget: »Det appellativiske materialet i norsk viser at det mange stader er grunnlag for å gje *vangr* innholdet 'stad som er lagleg ['lämplig'] som møteplass' i tillegg til tydinga 'grasslette, voll'.»

Och vidare (s. 78): »Materialet gjev altså eit godt grunnlag for å meina at gno. *vangr* m. i stadnamn har hatt ein sentralfunksjon, til dels av sakral karakter.» Om det, för att hålla sig till det teofora *Ullensvang*, sedan har funnits något byggnadsverk på vången med anknytning till sakral eller rättslig verksamhet, vilket Botolv Helleland finner rimligt, eller möjligen, om aktiviteterna har ägt rum i det fria, kanske ett tält att söka skydd i, avgörs av namnmiljön, skriver Helleland. Med tanke på vårt *Vången* är att märka att det i NSL (s. 479) bland annat upptas tre simplicia, *Vang* i Hedmark och Oppland och *Vangen* i Sogn og Fjordane, som utgör sockennamn och anses avse gamla bygdecentra. För Danmarks del menar Kristian Hald (1975 sp. 487 f.) att det jylländska bynamnet *Vonge*, efter vilket Nørvang herred har sitt namn, möjligtvis har den från norskan kända betydelsen 'slette brugt til mødeplads'.

3.4. Nordligare svenska *vång*-namn

I det följande kommer jag att lyfta fram några områden med *vång*-namn inom nordligare delar av Sverige. Dessa uppträder i omedelbar närhet av platser vilkas namn tyder på forntida samhällelig – och hos vissa dessutom sakral – tyngd. Likt flera exempel på den norska sidan har enligt min mening namnen avsett samlingsplatser; kanske har de kommit att kallas *vångar* först i en sådan funktion. Namnen i fråga har påträffats i Jämtland och Medelpad norr om det hälsingska *Vången*, och härtill skall också läggas det tidigare nämnda, från Norrala sett, sydvästliga *Torsång* i Dalarna.⁸ I brev från Urban Sikeborg (28.5–3.6.2025) har jag fått kännedom om ännu ett hälsingskt hit-hörande namn, det nu försvunna *Vång*, avseende ett hemman i Norralas norra grannsocken Enånger. I ett i samband därmed författat bidrag uppger Sikeborg flera belägg (*Wong*, *Wångh* m.fl.) i handlingar från tiden 1542–1627 (Sikeborg 2025b passim). *Vång* kom att uppgå i ett nyinrättat hemman, kallat *Nyåker* eller *Nygården* (äldsta namnbelägg från 1624 resp. 1635). *Vångs* exakta läge är inte känt men bör förläggas till ett område beläget mellan två åar i den medeltida kyrkbygden vid Enångersfjärden. Se mer ingående Sikeborg (a.a. s. 7 f.). Enligt min mening har *Vång* kanske betecknat en vikingatida samlingsplats vid änden av den nyssnämnda havsviken.

I övrigt har jag vid sökning i DOR (15.6.2025) inte påträffat några till synes säkra *vång*-namn i Hälsingland, Gästrikland eller Ångermanland. Vid ännu en

⁸ Två *Vangsta* i Ångermanland, det ena i f.d. Härnö socken/Härnösands stad (Wanxsstadh 1535), det andra i Torsåkers socken (Vangstad[h] o.d. 1559–1795) påträffas i socknar där ortnamnet *Hov* finns, dock inte, vare sig i Härnö(sand) eller Torsåker, riktigt nära *Vangsta*. Vad gäller sistnämnda socken är förstås i sammanhanget dess namn *Torsåker* (ursprungligt läge, se SOL s. 336) liksom namnet *Harv* värda uppmärksamhet. Det är osäkert om *vång* ingår i de två *Vangsta*-namnen (Bucht 1955 s. 104, dens. 1965 s. 63).

sökning rörande Jämtland (4.7.2025) noterades *Vångsnäset*, en udde i Sundsjö socken, på två namnkort, det ena en excerpt från ekonomiska kartan, det andra en uppteckning utan uppgift om förledens denotation. En namnsemantisk utredning av *Vångsnäset* kan befaras bli alltför omfattande för att tas med i uppsatsen, varför jag fortsättningsvis kommer att förbigå detta namn. Beträffande Dalarna uppger Bror Lindén (1950 s. 118 f.) att det enda belägg i landskapet för *vång* som han känner till härrör från Torsång (se vidare 3.4.3). Andra nordliga landskap har jag inte undersökt.

3.4.1. Jämtland

Vången (a wagh 1392), namn på en by i Alsens socken, har av Bertil Flemström (1972 s. 240, 1983 s. 45) knutits till norskans *vang* 'gräsbevuxen slätmark', ofta brukat om gräsvalLEN vid en kyrka, påpekar han. Flemström uppmärksammar att byn ligger nära Alsens kyrka och byn Hov, vilken han förbinder med kult. En mer ingående bebyggelsehistoriskt inriktad diskussion av Hovs och grannbebyggelsernas läge med framdragande av områdets få fornfynd har senare

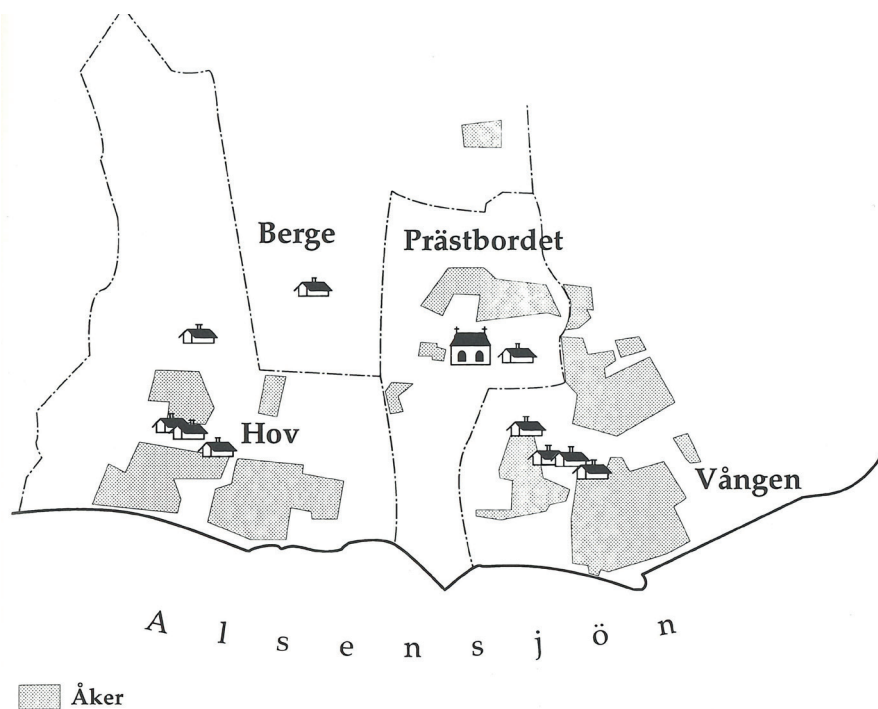

Fig. 2. Sammanställning, hämtad hos Per Vikstrand (1993 s. 69 fig. 6), av lantmäterikartor från 1747, 1774 och 1779 över kyrkbygden i Alsens socken med kyrko- och husschabloner inlagda av honom. Fotografering ombesörjd av Elin Pihl, Isuf Uppsala.

Fig. 3. Utsnitt ur Min karta. Avstånd öst–väst: 1 km. Kyrktrakten i Stöde socken med Vången väster om kyrkan och kyrkogården. © Lantmäteriet. Hämtat 3.2.2025.

förts av Per Vikstrand (1993 s. 68 f.), varvid också Vången berörs, dock inte onomastiskt. Gårdarnas från historisk tid kända läge framgår av fig. 2. Enligt Vikstrand (s. 54, 69) återgår Hov, Berge och Prästbordet tillsammans möjligen på en stor primär bebyggelseenhet, kallad *Hov*, troligen tillkommen under vikingatiden. Om *hov* i bl.a. Alsén, se också Nyman (2014 s. 186 f. med senare tillkommen litteratur). Det förefaller mig rimligt att se *Vången* som ursprunglig benämning på en samlingsplats i anslutning till storgården Hov och dess kultverksamhet.

3.4.2. Medelpad

Häriifrån kommer fyra hithörande namn att beröras, *Vången* på tre olika ställen och *Vångsviken*. I namnen ser jag en antydning om tänkbara förmedeltida samlingspunkter.

Vången (Wången 1707 LMA 22-stö-1 [b. 1]) är av Valter Jansson 1931 upptecknat som namn på en udde i älven Ljungan i Stöde socken; en sådan lokalisering anges också på Min karta (se fig. 3).⁹ Vången ligger strax väster om sockenkyrkan med en liten vik däremellan. Namnet tycks att döma av de två namnmarkeringarna på kartan 1707 ha avsett både denna udde och marken kring en annan liten vik väster därom. Förflyttar man sig förbi kyrkplatsen till

⁹ På karta LSA X 56–18:1 (b. 1) från 1707 är den tydliga felaktiga formen *Wången* utsatt väster om udden.

Fig. 4. Utsnitt ur Min karta. Avstånd öst–väst: 1,4 km. Vívsta och ca 450 m öster därom Vångsviken, ej namngiven på kartan, i Tuna socken. © Lantmäteriet. Hämtat 3.2.2025.

ett delvis bebyggt område ca 700 meter öster om Vången påträffas markeringar för en fossil åker, två stensättningar och minst sex högar, bl.a. Sjulshögen och Signildshögen, den senare liksom ett par av de andra lämningarna numera borttagen. Inga namn i området avslöjar uttryckligt att kyrkan ligger på en förmedeltida plats av betydelse, men fornlämningar, inte bara de nyssnämnda, vittnar om att trakten bör ha varit välbefolkad under järnåldern.

Mitt förslag är att Vångens flata gräsklädda utsprång i Ljungan redan i förkristen tid var en samlingsplats för köpenskap och kanske också för utövande av kultiska och rättsliga verksamheter; för en skildring av den nutida Vången, se webbsidan Naturkartan Vången med foto. Här i området vid kyrkan torde den landningsplats för båtar ha legat som kan vara upphov till socknens namn *Stöde* (De stodhi 1314 avskr. 1344) (Flemström 1960 s. 34 m. hänv. s. 47, SOL s. 311).

Vångsviken (Wångswiken 1768 LMA 22-tun-20 [b. 1], Wångs-Wiken 1768 LSA X 65–30:2 [b. 1]) är en vik i Tuna socken av sjön Marmen som är genomfluten av Ljungan – namnet upptecknat av Valter Jansson 1931. I båda de ovan nämnda kartmaterialen från 1768 är namnet *Wången* utsatt, i det från LSA (b. 2) liksom det från LMA (b. 6) avseende skarpa backar ett par hundra meter norr om Vångsvikens innersta del. I LMA-materialet uppträder *Wången* också som namn på två ägor omedelbart intill backarna. Namnet *Vångsviken* antyder att hela det sluttande området har kallats *Vången* ända ner till viken (se fig. 4).

Att Vången i äldre tid skulle ha tjänat som mötesplats i olika syften för bygdens folk törs jag inte hävda med bestämdhet, men jag vill uppmärksamma att ägora ligger i byn Vívsta (i wivestadhe 1460, j wivisstadha ca 1480, Wiwilstadha 1483 avskr. Nyman 2014 s. 201). Stefan Brink (1990a s. 472 n. 5) har öppnat för en tolkning av bynamnet utifrån kultfunktionärsbenämningen fsv. *vivil(l) 'hednisk präst', som har föreslagits ingå i ett par mellansvenska ort-

Fig. 5. Utsnitt ur Min karta. Avstånd öst–väst: 2,7 km. Vi, Tunaby (Tunbyn) och Klingstatjärnen i Tuna socken. Den på kartan ej namnsatta Vången (Vivången) markeras av två röda fornlämningsymboler och ordet *gravfält* vid Klingstatjärnens sydvästparti. © Lantmäteriet. Hämtat 3.2.2025.

namn. Han påpekar att benämningen visserligen också har varit i bruk som personnamn men lyfter samtidigt fram Vivstas grannskap till byn Vi. Denna ligger ett par kilometer österut. Mot bakgrund av traktens tre *Tuna*-namn och det nyssnämnda *Vi*, vilka antyder ett »samband söderut mot kärnområdena i svearnas valde», fastslår Eva Nyman (2014 s. 201) att »*Vivsta* sätter, med Brinks tolkning, så att säga pricken över i». Jag finner det lockande att införliva *Vången* i denna namngrupp, åt vilket håll, västerut mot Norge eller söderut mot Svealand, dess betydelse av samlingsplats än må länkas.¹⁰

Endast 3 kilometer fågelvägen från Vången i Vivsta finns ett annat *Vången*. Det avser mark till byn Vi, varför området också kallas *Vivången* (Vången 1805 LSA X 65–29:1 [b. 2]) – båda namnen upptecknade av Valter Jansson 1931. Även denna vång är belägen i Tuna socken och utgörs av en strandäng på Klingstatjärnens västra sida söder om ett bäckutlopp. Byarna kring Klingstatjärnen är rika på fornlämnningar, och två gravfält kan knytas till Vången eller dess omedelbara närhet. Det ena är beläget söder om bäckutloppet och dateras till folkvandringstid och vendetid (Fornsök L1935:7821). Något söder härom, uppskattningsvis vid *Vångstycket* (kartmaterialet 1805 a.st.), finns det andra gravfältet med en av sina högar krönt av en liggande stenhäll, av ortsbefolkningen uppfattad som offerplats (Fornsök L1935:7590); se fig. 5.

I den närmaste namnmiljön kring Vången vid Klingstatjärnen finner man, förutom *Vi*, också exempelvis ett par *sta*-namn och bynamnet *Tunaby* (också

¹⁰ Om **vivil* och frågan huruvida det har funnits specialiserade kultfunktionärer hänvisar jag till Hellberg (1986 s. 61, 63) och Vikstrand (2001 s. 393 f., 395 ff.). – Om betydelsen 'samlingsplats' i ett *vång*-namn närmare svearnas trakter vittnar, förutom det nedan i uppsatsen avhandlade *Torsång*, kanske också *Vangsbros härad* i Västmanland ([a] Wangx thinge 1399, Wångzbro Tijnglagh 1682); se Ståhl (1985 s. 19) och SOL (s. 355).

Tunom och *Tunbyn*; se uppteckning av Valter Jansson 1931). Emellertid är endast någon enstaka fornlämning påträffad i Tunaby, och dess förhållande till Tuna prästbord vid sockenkyrkan ca 7 kilometer längre västerut är veterligen inte utrett; se Holmberg (1969 s. 45 ff. med litteratur) och Hellberg (1984 s. 138 f.).

Iakttagelserna väcker frågor som här bara kan besvaras med några hypotetiska sammanfattande kommentarer. I nuvarande Tuna socken fanns med kommunikativt läge vid Marmen en vång nära gården Vivsta som under järnåldern kan ha innehaft av en hednisk präst. Vid bebyggelsen Vi, där en kultplats bör ha funnits, låg en annan vång. Om dessa vångar över huvud taget var samlingsplatser för gemensamma verksamheter – och i så fall var det under samma tid – frågar man sig om de hade olika funktion. Eller övergavs av någon anledning den ena samlingsplatsen för att avlösas av den andra, men med bibehållande av namnet *Vången*?

3.4.3. Dalarna

Sockennamnet *Torsång* bär gudanamnet *Tor* i förleden och appellativet *vång* i efterleden. Se utförligt Lindén (1950 s. 117 ff.) som utifrån de topografiska förutsättningarna avvisar Ivar Modéers tanke att *ånger* skulle ingå i *Torsång*. Anslutande till Lindén, se Ståhl (1960 s. 98, 1982 s. 21, »sannolikt» resp. »säkerligen» om Lindéns efterledstolkning) och SOL (s. 336); se också exemplet *Torsång* hos Ståhl (1975 sp. 489 f.). De äldsta originalbeläggen är *parrochie thorsanger* 1288, *in thorsangh* 1335, *in parochia thorsang* 1336, *j thorsang sokn* 1386, *j thorsange sokn* 1388. En fyllig beläggsvit ges av Lindén (a.a. s. 117) och Ståhl (1960 s. 97 f.).

Namnet *Vången* kan knytas till en karta från 1807 (Wången; se Lindén s. 118 fig. 15), där det betecknar en mellan Prästtjärnen och Lillälven belägen smal landremsa, vars södra ände upptas av kyrkplatsen (se fig. 6). Namnet är upptecknat med uttal 1919 (accent 1 och förmjukning *ng > nj*; ULMA 461:3, kopia i OAU) av R. Kjersén med syftning på en »väg, som går genom en mycket låglänt trakt» utan närmare lokalisering och 1971 (accent 1 och ng-ljud) av Margareta Andér åsyftande vägbank på nyssnämnda landremsa (med hänvisning till sifferkarta i OAU).¹¹ Enligt Bror Lindén (s. 119) har Vångens förhållandevis släta mark »veterligen» (dock odokumenterat) begagnats som tingsplats. För övrigt tycks namnet sedan ganska lång tid ha varit föga känt för traktens befolkning att döma av Lindéns (s. 119 n. 1b) utsaga att han år 1945 förvägs hade efterfrågat det.

¹¹ I den i OAU och OSDs enda påträffade uppteckningen från Dalarna av appellativet *vång*, gjord i Torsång av Margareta Andér 1971, uppges betydelsen 'vägbank'. Andér påpekar: »Betydelsen möjligen konstruerad utifrån lokalen», åsyftande Vången. Det är här tveklöst fråga om en extraktion på grundval av ortnamnet.

Fig. 6. Utsnitt ur Min karta. Avstånd öst–väst: 1,9 km. Kyrktrakten i Torsångs socken. Den på kartan ej namnsatta Vången utgörs av landremsan mellan Prästtjärnen och Lillälven med Dalälven i söder. © Lantmäteriet. Hämtat 3.2.2025.

Denotationsglidningen från gräsmark till väg förklaras av att vägen med tiden ansågs som betydelsefullare än gräsmarken (Lindén s. 120 n. 2). Lindén (s. 119 f.) rekonstruerar sockennamnet *Torsång* som äldre forndalskt **Dörs vanger* eller **Dörsvanger*, antydande en kultplats med utövande av rättsskipning – så också SOL (s. 336). Se vidare Lindén (s. 120 ff.) om namnets utveckling i tal och skrift.

3.5. Namnsemantisk slutsats för *Vången* i Norrala

Det genomgångna namn- och ordmaterialet och olika forskares kommentarer därtill ger goda skäl att uppfatta forntidens *Vången* i Norrala med sin släta gräsmark som väl lämpad för t.ex. köpenskap, tingsförrättningar och kanske kult, ettdera eller allt sammantaget.

Pluraliteten i *Vången* skiljer detta namn från de tidigare berörda singulara *vång*-namnen men torde likt dessa först ha uppträtt i singularis, fsv. **Vanger*. Såsom framgår av beläggserien brukades en singular form på 1600-talet. Den plurala namnformen hänger nog samman med att området kom att bli uppstyckat i flera ägor under olika byar i grannskapet. Helt otänkbart är det väl heller inte att namnbrukarens synintryck av *Vången* kan ha förstärkts av att ägorna är fördelade över ett stort område som grovt räknat mäter 450 × 70–280

meter. Om plural form bland annat vid utsträckthet skriver Inge Særheim (2018 s. 52 f.):

Ofte siktar pluralisforma til at det er tale om meir enn ein lokalitet, dvs. lokalitetar som kan teljast, altså individualiserande bruk. Men i mange namn er fleirtal nytta om det som gjerne blir oppfatta som éin lokalitet, ofte ein lokalitet med noko større utstrekning, ein masse, ei mengd, gruppe eller samling med noko, dvs. ikkje-individualiserande bruk.

Se också dens. (s. 50 f.). Här kan noteras att Vångans ganska väl tilltagna grannäga Torsänget har upptecknats med både singular och plural form.

4. Fornlämningar på och nära Torsänget och Vågan

Från Vågan är två högar och en stensättning kända, belägna i dess sydvästra del vid bebyggelse (Fornsök L1950:536, L1950:537, L1951:9840). Ovan har nämnts att det på 1800-talet fanns två storhögar på Torsänget. Ännu en storhög, också den borttagen, har funnits i området. Den kallades *Stortuvan* (Fornsök L1950:1832; Stortufvan 1827–30 Fornsök a.st.) och låg norr om Vågan, drygt 100 meter nordöst om bron över Norrån på byvägen Fors–Ale strax öster om en liten bäck (Stortufbäcken 1827–30 Fornsök a.st.); se fig. 1. Ortsbornas uppgift för snart 200 år sedan till fornlämningsinventeraren Nils Johan Ekdahl att Stortuvan skulle ha varit tingshög bör behandlas med försiktighet; den kommenteras med visst avståndstagande av Jan Lundell (2001 s. 61 f.; se också a.a. s. 68 f.).

Fastän namnen *Vågan* och *Torsänget* inte har dokumenterats längre tillbaka än sent 1500- resp. sent 1700-tal, vågar jag föra dem bakåt till åtminstone de första århundradena av yngre järnålder, *Vågan* kanske till ca 500. Vågan kan då ha varit en samlingsplats i synnerligen centralt läge för olika verksamheter: handel, rättsuppgörelser, kult, kanske blot. Torsänget kan ha varit helgat åt guden Tor till skydd för verksamheterna på Vågan, men det är väl ingen omöjlig tanke att blotriterna i stället har varit förlagda till själva Torsänget med dess storhögar och källa.

Förhoppningsvis kan det nödvändiga inslaget av spekulation i resonemanget skjutas något i bakgrunden, då härnäst namnet på byn Ale i Torsängets och Vångans grannskap granskas.

5. Ale

[ˈäːrə] (Lars Larsson 1931), [ˈäːrə] (Lennart Hagåsen 1985 [2016 NAU 4830])

Alij 1535 ghj (Brink 1994b s. 64, 100, 112), Ale 1542 jb (b. 144), 1543 saköreslängd (b. 25), 1544 jb (b. 79), 1545 jb (b. 97), Alle 1546 jb (b. 128), 1547 jb (b. 102), 1548 jb (b. 98), Ale 1549 jb (b. 119), Alij 1557 tl (referenskod 1557:17 b. 104), 1590 jb (b. 83), 1619 jb, Alle 1623 jb, Alij 1635 jb, 1642 ml, 1680 jb, Ali/Alj (osäker läsning) 1699 LSA V 37–1:3 (b. 1), Ahli 1715 jb, Alij 1754 LSA V 37–34:1 (b. 1), Ahle 1761 jb, 1825 jb, Ale 1880 jb.

Belägget från ghj (1535) är hämtat från OAUjb och avstämt mot Brink (1994b). Beläggen från 1540-talet har hämtats från SRA:s digitala forskarsal (SRAIh). Min läsning av dem från 1542 och 1546, vilka är medtagna i OAUjb, har kontrollerats mot denna källa och det från 1544 mot Brink (1994b s. 112). Belägget i OAUjb för 1542 återges där som *Ále* (så också i Skatteboken s. 107), vilket avviker från min läsning. Beläggen från 1557 och 1590, hämtade från SRAIh, har kontrollerats mot OAUjb. De i landskapshandlingar från 1619 och framåt är tagna från OAUjb och kartbeläggen från Historiska kartor.

5.1. Ale och Kungsgården

Bynamnet *Ale* och bygdenamnet *Alir*, tillika det medeltida namnet på en av Hälsinglands forntida tredingar, samt sockennamnen *Norrala* och *Söderala* har behandlats av Stefan Brink (1984 s. 37 ff., 1990b s. 312 f., 337). Då han (1992 s. 113 ff.) återkommer till namngruppen, säger han sig vilja göra troligt att »Kungsgården de facto äldst har legat på Ales mark och således är en utbrytning från denna gård» (s. 114). Se hans markering av Kungsgårdens läge norr om Norralaån, avvikande från det i historisk tid kända, i Brink (1990b s. 357 fig. 81 karta 13), enligt hans bildtext en återgivning av förhållandena vid övergången från förhistorisk till historisk tid.

Stefan Brinks (1992 s. 113 ff.) tanke att byn Kungsgården skulle vara utbruten från Ale och att man häri har att söka förklaringen till socknens namn *Norrala* torde bygga på en några år senare ifrågasatt uppfattning att de hälsing-ska kungsgårdarna har sitt ursprung i järnålderns maktstruktur. Enligt medeltidsarkeologerna Leif Grundberg och Mats Mogren är norrländska kungsgårdar att datera till sent 1200-tal/tidigt 1300-tal (Grundberg 2000 s. 89, 91) eller troligen till mitten av 1200-talet, möjligen något senare (Mogren 2000 s. 276). Urban Sikeborg (brev- och telefonledes maj–juni 2025) har meddelat att det bland annat av skattelängdernas uppställning och de tidigaste kartorna framgår att (kungs)gården på åtminstone 1500- och 1600-talet låg på platsen för dagens Kungsgården 2:16–1 (Min karta; 27.5.2025) vid en storhög nära korsvägen för den nord-sydligt gående Norrstigen och den öst-västligt löpande

vägen Trönö–Södra hamnen (nuvarande Söderhamns stad). (Om Norrstigen, se vidare avsnitt 5.5.3.) Enligt Sikeborg upphörde gårdens ställning som kungsgård 1560 sedan den hade avyttrats av Kronan till fogden Anders Sigfridsson (Rålamb). Med tanke på dess historiskt betygade läge söder om Norralaån finner jag det tillrådligast att inte knyta ihop gården genetiskt med byn Ale.¹² Nämnas bör att det inte är känt om en äldre bebyggelse fanns på platsen vid kungsgårdens inrättande och vad den i så fall kan ha hetat. (Kungsgården och dess historia har ägnats en utförlig redogörelse i Sikeborg 2025a.)

Vid sin fornlämningsinventering i Norrala på 1820-talet anmärkte Nils Ekdahl att flera högar i Kungsgården hade blivit förstörda men att fem fanns kvar (Lundell 2001 s. 57 ff.). Om förekomsten av en hög på platsen, gissningsvis avseende den ovannämnda vid kungsgårdens förmodade ursprungsläge, vittnar Hälsingelagens enligt allmän mening på Kungsgården syftande *sun-nastæ höghær* (handskrift A; handskrift B: *Sunnarsti*; båda från mitten av 1300-talet), dvs. högen längst i söder till skillnad från de samtidigt nämnda längre norrut i landskapet belägna högarna i Sunded och på Norrstigen, vilka avser Kungsgården i Högs resp. Jättendals socken (Schlyter 1844 s. 26 med n. 9, Holmbäck & Wessén 1940 s. 293, 301 n. 67–69).

5.2. Tidigare tolkningar av *Ale*

Brinks (1992 s. 114 f.; jfr dens. 1984 s. 37 ff.) resonemang innebär enligt honom själv att *Ale* är utgångspunkt också för *Alir* och *Norrala*; jfr Nyman (2002 s. 395) och SOL (s. 237 *Norrala*), båda med lätt reservation. Detta *Ale* uppfattar Brink på tre sätt (s. 115): det kan vara oblik form av ett ånamn **Ala*, sammanhänga med »*al < *alh-» eller återgå på ett viknamn **Ale* e.d.¹³ Ingen tolkning ges av å- och viknamnet, men alternativet **al < *alh-* knyter Brink till det ortnamnselement *al*, samhörigt med gotiskans *alhs* 'tempel', som är ämnet för hans uppsats. Problemet *Söderala* föredrar han att lämna utanför

¹² Brink (1990b s. 392) uppger att Norrala har belagts som tingsplats på 1300-talet åren 1363, 1371, 1373–1374(?) och 1379. Se vidare Sikeborg (2025a).

¹³ Enligt Brink (1992 s. 115) gör några ägonamn uppströms »den å som rinner förbi Ale», varmed rimligen avses Norrån, »det möjligt att pröva rekonstruera ett äldre ånamn, **Ala*». Vilka ägonamnen är nämns inte. Han hade tidigare tänkt sig **Ala* som namn på både Norrån och Norralaåns sträcka vid sockenkyrkan; se härom Brink (1984 s. 38). Det kan uppmärksammas att nära Norralaån 2,2 kilometer sydväst om Ale finns ägonamnet *Alungarna* [ˈàːɽ.ʊŋ.əne] (Lars Larsson 1931), [ˈàːɽ.ʊŋ.əne] (Lennart Hagåsen 1983 [2016 NAU 4830]) (Allungerne [otydlig marginalanteckning] 1573 2/12 Norrala Sikeborg 2025c s. 1 [min namnidentifiering], Ahlungerne 1770 LSA V 37–18:1 [b. 2], 1777 LSA V 37–18:2 [b. 2], 1778 LMA 21-noa-29 [b. 8]). Ägan har beteckningen Fors 2:6 II på ek 15H 1b (1957) och Fors 2:21 på Min karta (10.3.2025). Vid lokaliseringen av namnet har jag haft hjälp av lokalhistorikern Roger Bergström, Uppsala, bördig från Norrala. Inget talar i nuläget för att det veterligen etymologiskt outredda *Alungarna* spelar roll för tolkningen av *Ale*.

resonemanget. I ett tidigare sammanhang hade Brink (1990b s. 313) föreslagit att ett *Ala* – namnformen torde avse det strax innan (s. 312) supponerade områdesnamnet (*Norr-*)*Ala* – möjligen gick tillbaka på ett äldre samlings- och tingsplatsnamn. *Ale* har kortfattat berörts av Lars Hellberg (1984 s. 139): »Det sällsynta **al* (got. *alhs* 'tempel') ingår väl i bynamnet *Ale* i Norrala»; se vidare Hellberg nedan i delavsnitt 5.5.1.

Brinks alternativa uppgift om att *Ale* skulle kunna utgå från ett vikinamn är knapphändig och förbigås här. Hans tanke att *Ale* vore en sekundärbildning till en oblik form av ett tänkt ånamn **Ala* kan ifrågasättas på formella grunder. Den oblika formen av ånamnet **Ala* skulle ha lytt fsv. **Alu*, vilket i och för sig hade lett till *Ale*, men skrivningen *Alij* i några av de äldre beläggen, bland annat det äldsta 1535, pekar åt ett annat håll, äldre fsv. **Ali*, som kan ses som en singular dativform av **Al* eller, men osäkert, en pluralform av **Alir* med bortfallet slut-*r* (mera härom i 5.5.1 och 5.5.2).

5.3. Appellativet **al* – dess ordstam

Till grund för de diskuterade namnformerna har legat ett **al* som hos Vikstrand (2001 s. 193) föreslås vara en i första hand maskulin *a*-stam men hos Elmevik (2004 s. 40) i stället – uttryckt med försiktighet – en neutral *a*-stam. En tredje möjlighet, **ali* (< **alhan-*), som Elmevik (a.a. s. 46) vill ansätta för ett av *al*-namnen, är inte relevant i vårt fall, då en sådan bildning, en maskulin *an*-stam, i östra Hälsingland borde – såsom nämnt inledningsvis i avsnitt 3.2 – ha resulterat i **Ala*.

5.4. Ortnamnselementet *al*

Diskussionen av ett ortnamnselement *al* har under lång tid rört sig åt olika håll men inte lett till några riktigt säkra slutsatser. För forskningshistoriska och mer ingående språkhistoriska uppgifter kan hänvisas till några arbeten från senare tid: Fridell (2001 s. 97), Vikstrand (2001 s. 191 ff., 2004 s. 170 f.), Elmevik (2004 s. 38 ff., 2018 s. 75 ff.), Nyman (2014 s. 192 ff., 2023 s. 43 ff.) och SOL (s. 18); olika geografiska områden finns i blickfånget hos Vikstrand 2001 (Mälardalsområdet) samt Nyman 2014 (Mellannorrland) och 2023 (Norges och Sveriges nordliga delar).

Ales närhet till de nyssnämnda – som jag tror – för hednatidens samhälle betydelsefulla områdena Torsänget och Vågan, båda med centralt läge i bygden, stärker antagandet att bynamnet innehåller ett äldre **al* som skall relateras till gotiskans *alhs* f. 'tempel' och till fornengelska och fornsaxiska maskulina appellativer med samma betydelse. På forntyskt område påträffas ordet också med betydelsen 'gård, hus', därutöver i yngre språkbruk 'kyrka'. I baltiska

språk uppträder besläktade ord i betydelserna 'helig lund, helig plats, på höjd beläget offerställe' och 'gudabeläte'. På nordiskt språkområde saknas säkra motsvarigheter till de öst- och västgermanska orden.

Grundbetydelsen för *alhs* och dess motsvarigheter har föreslagits vara 'skydd, värn'; jfr Kroonen (2013 s. 22 **alh-*). Det har diskuterats om detta **al* har åsyftat bebyggelse, i första hand profan sådan, utan att sakral bebyggelse därför helt skall uteslutas (Andersson 1992 s. 88, 93 f., Brink 1992 s. 116 f.), avsett något först och främst sakralt (Vikstrand 2001 s. 192) eller betecknat en kanske kombinerad profan och sakral samlingsplats (Elmevik 2004 s. 51 f.). Dessutom har dryftats huruvida en *al*-anläggning, vare sig den utgjorde en bebyggelse eller ej, också var hägnad och/eller om den – som samlingsplats betraktad – kan ha varit försedd med en eller annan hägnad.

5.5. *Ale* – kring dess namnsemantik

5.5.1. *Pluralt *Alir > Ale*

Helt naturligt har bynamnet *Ale* av både namnforskare och andra förts samman med sockennamnen *Norråla* och *Söderåla* och med *Alir*, avseende den treding i Hälsingland, inom vilken *Norråla* och *Söderåla* är att räkna som kärnbygder. Om *Ale* återgick på fsv. **Alir*, skulle det ha en formell parallell i det plurala *Alir* som äldre namn på *Ale* härad i Västergötland. Namnets pluralitet förklaras enligt Ivar Lundahl (1948 s. 24 f.) av att det sannolikt har funnits två eller flera kultplatser i bygdens centrum, så också *SOL* (s. 19 *Ale härad*): »Den plurala formen tyder på flera lokaliteter, som då får antas ha utgjort centrum för ett bygdelag». Lennart Elmevik (2018 s. 76) säger sig inte övertygas av framställningen i *SOL*. Utgående från att *al* har syftat på en samlingsplats, avsedd för olika aktiviteter och omgärdad med stenmurar och/eller träpalissader, vill han i stället hävda att man har tagit fasta på den inhägnade platsen inte som en helhet utan som »de delar som den utgörs av», en »pluralis med kollektiv betydelse» (Elmevik 2018 s. 75 f.). Dock utvecklar Elmevik inte sina tankar om pluraliteten. Förhållandet mellan *Ale* och *Alir* i *Norråla* uppfattas av Lars Hellberg (1984 s. 139) på så sätt att bynamnet *Ale*, i vilket enligt Hellberg »väl» **al* (got. *alhs* 'tempel') ingår, »tidigt blivit bygdenamn med den plurala formen fsv. *Alir*, åsyftande socknarna *Norr-* och *Söderåla*». Rörande det av Elmevik framdragna resonemanget om hägnader, skall nämnas att sådana enligt Thorsten Andersson (1992 s. 93) inte tycks ha spelat någon central roll vid namngivning av kultplatser. Som skäl till det framhåller Andersson att »helgedomarnas avgränsning var alltför självklar för att i större utsträckning komma till uttryck i ortnamnen».

Vill man ansätta en plural utgångsform med finalt *R*-bortfall, **Alir > Ali > Ale*, konstaterar man att sådant *R*-bortfall visserligen kan styrkas från dialek-

ter i Hälsinglands nordvästliga del, där det kännetecknar substantivens pluraländelser, och hela nordliga del, där verbens presensändelser kan ha sådant bortfall, men företeelsen kännetecknar inte nutida Norralamål. Se här om hälsingedialekter Hedblom (1948 s. 41 karta 1, 42 ff. med karta 2) – jfr dock beträffande presensändelser i Forsamålet Franck (1995 s. 34 ff.). Personnamnet fsv. *Er(i)ker* uppträder åtminstone i norra Hälsingland som *Erke* ['eʃkə] ['eʃkə] med bortfall av *R*, men från nutida dialekter i landskapets södra socknar känner jag bara varianter med utvecklingen *-er* > *-er* i namnet *Erik*. Jag har inte lyckats utröna personnamnets utveckling i dagens Norralamål, men 1700-talsbelägget *Erke* avseende en Norralabo vid namn *Erik* tyder på finalt *R*-bortfall i Norralamålets uttal av personnamnet.¹⁴ Så är fallet i den nordliga grannsocknen Enånger, där ett binamn på djävulen är [ˌɡam:əɾ'eʃkə] (Enström & Söderström 1990 s. 38 *gammalerik*) med uttalsvarianter på andra håll i landskapet. Då emellertid de nutida östliga hälsingemålen norr om Norrala har pluralformer på *-ar* och *-er* trots *R*-bortfall i *Erke*, känner jag tvekan inför en utveckling **AliR* > *Ali* hos bynamnet.

5.5.2. Singular Ali (dativ) > Ale

Det framstår som troligare att *Ale* återgår på en dativ singularform. Stelnade singulara dativer i obestämd form är vanliga bland landskapets icke-sammansatta bynamn, och i Norrala påträffas *Berge*, *Hamre* och *Åkre*. Det är tänkbart att den järnåldersanläggning, den »al», som namnet ursprungligen avsåg utgjordes av ett område avsatt för sammankomster, möjligen försett med någon byggnad.¹⁵ Om det var inhägnat, vilket kan tänkas, finner jag det sannolikare att hägnaden i vårt fall var av blygsammare slag än en inrättning med stenvmurar eller träpalissader såsom enligt Elmevik ovan. Ordet *al* med syftning på en samlingsplats för utövande av kult, rättslig verksamhet, köpenskap eller andra bygdeangelägenheter skulle då försiktigtvis kunna tolkas '(med någon byggnad och/eller inhägnad försett) markområde, avsatt för sammankomster'.

5.5.3. Var fanns »alen»?

Det ligger närmast till att placera »alen» inom Ales nutida byplats med den öppna marken i söder ned mot den forntida fjärden (se fig. 1). Mellan fjärden och byn reste sig en gång storhögen Stortuvan (se ovan avsnitt 4). I övrigt är

¹⁴ Urban Sikeborg har i brev 5, 14 och 16 december 2024 uppmärksammat mig på denne förståndshandikappade och därför till »gålgång» hänvisade Erik Eriksson (Gårdman/Gålman) (1707–1765) från byn Svarven. Sikeborg skriver att kyrkoherden, själv född och uppvuxen i grannbyn Å, har tillfogat vid Eriks födelsenotis i kyrkboken: »vulgo nunc Gål Erke», varefter är antecknat »Gålman».

¹⁵ Mitt bruk här i texten av genus utrum för *al* i nusvenska uttrycker inget avgörande ställningstagande för genus i fsv. **al*. Lennart Elmevik (2004 s. 52) föredrar i stället att tala om »alet». Jfr ovan om ordets genus avsnitt 5.3.

endast en hög känd från bykärnan (Fornsök L1950:1225, högen dock ifrågasatt som fornlämning). Området närmast forntidens fjärd ligger ovanför 15-meterskurvan, vilken linjärt räknat kan motsvara århundradet f.Kr., och då marken vid platsen för Stortuvan ligger 16 meter över havsytan hade området närmast fjärden kunnat utnyttjas för olika slags sammankomster redan i slutskedet av äldre järnålder.

Resonemanget förutsätter två rimligen ej samtida samlingsplatser, en på Vågan(–Torsänget) och en vid Ale. Om Ale var äldst i den funktionen, kan man vid någon tidpunkt, troligen i slutet av äldre järnålder, ha funnit marken mellan åarna i söder, den nuvarande Vågan, lämpligare som samlingsplats än området närmast Ale. En etablering på Vågan bör också ha gett omedelbar tillgång till Torsänget därintill, och det är väl inte otänkbart att de båda högarna där har rests i samband med inrättandet av en samlingsplats. Läget vid fjärden var fördelaktigt rent kommunikativt, särskilt som landsvägen förbi Torsänget, Vågan och Ale torde återgå på den från medeltiden kända Norrstigen och dess här förmodade föregångare under järnåldern. Den löpte från Söderala upp genom nuvarande Kungsgården och Ale och vidare norrut; se Friberg (1951 s. 81 f. med fig. 38) och Sundberg & Gagge (1999 s. 45), den tidigare nämnda korsande färdleden Södra hamnen–Trönö söder om Vågan ej att förglömma. Den antagna flytten av samlingsplatsen från Ale till Vågan(–Torsänget) kan ha hängt ihop med (ökad) gårdsbebyggelse i Ale, varvid samlingsplatsens utrymme måste inskränkas. Min tanke är i så fall att marken mellan åarna kom att omtalas som *vång* i samband med nyetableringen av en samlingsplats där.

Ett annat namnsemantiskt scenario vore att appellativet **al* såsom samlingsplatsnamn hade varit knutet till Vågan, men att namnet vid anläggandet av en gård på platsen för dagens Ale hade flyttats över dit och blivit ett bebyggelsenamn, varvid behov hade uppstått av ett nytt namn, fsv. *Vanger*, på bygdens mötesplats. Namnbytet kan i så fall – men behöver inte – ha skett under yngre järnålder.

Det är svårt att avgöra, vilket av de båda förloppen som är troligast. Det förra har den fördelen att det knyter namnet *Ale* ända från dess tillkomst till ett och samma område. Våra bristfälliga kunskaper om dåtidens förhållanden och osäkerheten i tolkningen av ortnamnselementet *al* har gjort det nödvändigt att låta framställningen i mycket präglas av obelagda antaganden. Man kan givetvis reflektera över andra namnsemantiska tolkningsmöjligheter gällande det historiska förhållandet mellan Ale och Vågan–Torsänget, men jag stannar vid de just skissade tänkta skeendena.

6. Sammanfattande slutsatser

Vångans, Torsängets och Ales läge vid det inre av en forntida havsfjärd kan under järnåldern ha gjort detta område väl lämpat som samlingsplats för t.ex. köpenskap, rättsutövning och/eller kult. Framträdande för detta kommunikativt fördelaktiga läge var också att området genomlöptes av en nord-sydlig färdled till lands, Norrstigen, och dessutom förmodligen kantades omedelbart söderut vid dagens Kungsgården av ännu en väg, som i öst-västlig riktning förenade bygden närmare Söderhamnsfjärden med Norralas västra grannbygd, Trönö.

Tre sedan länge bortgrävda högar, Stortuvan mellan Ale och Vågan samt Torshögen och dess grannhög på Torsänget, och en fjärde kvarvarande hög i Kungsgården har beskrivits som storhögar och bör då ha varit resta senast på 500-talet. Det är tänkbart att de tre nu försvunna högarna har uppförts i syfte att markera en närliggande samlingsplats på Vågan–Torsänget eller, åtminstone vad gäller Stortuvan, vid Ale.

Bynamnet *Ale* förklaras enklast som fornsvensk dativ singularis av **al* avseende en samlingsplats som låg antingen vid den sedermera tillkomna byn eller på Vågan–Torsänget. I det förra fallet har samlingsplatsen, kanske i samband med bebyggelseetablering i Ale, flyttats över till Vågan–Torsänget, där den har kommit att benämnas *vång*, som här i likhet med andra nordsvenska och norska *vång-/vang*-namn tycks ha kunnat beteckna just samlingsplatser. I vilketdera fallet bör appellativet **al* ha varit i bruk redan under äldre järnålder, medan det *vång* som ingår i *Vågan* möjligen hade utvecklat sin samlingsplatsbetydelse redan i äldre järnålderns slutskede eller kanske snarare efter övergången till yngre järnålder. Det teofora *Torsänget* skall möjligen inte dateras längre tillbaka än yngre järnåldern.

Källor, litteratur och förkortningar

acc.nr = accessionsnummer.

Andersson, Thorsten, 1959: Tolen, Torsudden och några andra östgötska Tol-, Tor-namn. I: OUÅ. S. 25–38.

— 1992: Kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn. I: Sakrale navne [se detta]. S. 77–105.

b. = bild.

Baudou, Evert, 1999: Norrlands forntid – ett historiskt perspektiv. [2 uppl.] Bjästa.

Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto, 2019: Våre arveord. Etymologisk ordbok. 3. utg. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter 105.)

- Bratt, Peter, 2008: Makt uttryckt i jord och sten. Stora högar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern. Stockholm. (Stockholm studies in archaeology 46.)
- Brink, Stefan, 1984: Ortnamn i Hälsingland. Stockholm.
- 1990a: Cult sites in northern Sweden. I: Old Norse and Finnish religions and cultic place-names. Based on papers read at the Symposium on encounters between religions in Old Nordic times and on cultic place-names held at Åbo, Finland, on the 19th–21st of August 1987. Ed. by Tore Ahlbäck. Åbo. (Scripta Instituti Donneriani Aboensis 13.) S. 458–489.
- 1990b: Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 57. Studier till en svensk ortnamnsatlas 14.)
- 1992: Har vi haft ett kultiskt **al* i Norden? I: Sakrale navne [se detta]. S. 107–121.
- 1994a: Hälsinglands äldre bebyggelsenamn. I: Hälsinglands bebyggelse före 1600. Red. av Stefan Brink. Stockholm. (Bebyggelsehistorisk tidskrift 27.) S. 51–60.
- 1994b: Hälsinglands äldsta skattelängd. Hjälpsskattelängden »Gärder och hjälper» från år 1535. Med inledning och kommentarer. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie C. Källskrifter 2.)
- Bucht, Torsten, 1955 = SOVn 1.
- 1965 = SOVn 2.
- Bugge, Sophus, 1885: Blandede sproghistoriske Bidrag. I: ANF 2. S. 207–253.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1962: Det svenska Vilhelminamålet. Språkgeografiska studier över ett norrländskt nybyggarmål och dess grannndialekter 2. Kvantitet. Apokope. A. Text. Uppsala–København. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie A 7:2.)
- Elmevik, Lennart, 2004: Till diskussionen om ett sakralt **al* i nordiska ortnamn. I: Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht. Hrsg. von Astrid van Nahl, Lennart Elmevik & Stefan Brink. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 44.) S. 38–56.
- 2018: Om pluraliteten hos några svenska ortnamnselement. I: Plurala ortnamn [se detta]. S. 75–84.
- Enström, Hugo & Söderström, Sven, 1990: Enångersmålet. Ordlista över en dialekt i Hälsingland. Uppsala. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie A 16.)
- Flemström, Bertil, 1960: Ortnamn i Medelpad. En översikt. Sundsvall. (Särtryck ur: Medelpad – drag ur bygdens historia. [Handledning för lärare i enhetsskolan. 1959. Timrå.]
- 1972: Jämtländska ortnamn. Östersund.
- 1983: Ortnamn i Jämtland. Stockholm.
- Fornsök. RAÄ. <https://app.raa.se/open/fornsok>
- Franck, Håkan, 1995: Forsamålet. Ordlista och grammatik. Hudiksvall.
- Friberg, Nils, 1951: Vägarna i Västernorrlands län. Typiska drag i deras naturgeografiska struktur och äldre utveckling jämte utblickar över det svenska vägväsendet i övrigt, speciellt i Norrland. Första delen. Stockholm–Härnösand. (Meddelande från Geografiska institutet vid Stockholms högskola 80 A.) (Särtryck ur Vägbok för Västernorrlands län.)
- Fridell, Staffan, 1992a: Finns det teofora *-ryd*-namn? I: Sakrale navne [se detta]. S. 23–33.

- 1992b: Ortnamn på *-ryd* i Småland. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 60. Studier till en svensk ortnamnsatlas 15.)
- 2001: *Alböke och Arbelunda*. I: NoB 89. S. 95–100.
- ghj = Gärder och hjälper. Hjälpskattelängd från 1535 för stora delar av Sverige och Finland, KA.
- GHK = Gammal hälsingekultur. Meddelanden från Hälsinglands fornminnessällskap. 1931–56. Hudiksvall. [Ny serie:] Gammal hälsingekultur. 1996–2002. Hudiksvall.
- Grundberg, Leif, 2000: Husabyar i Norrland? Undersökningar kring Hälsingelagens Uppsala öd. I: En bok om Husabyar. Red.: Michael Olausson. Stockholm. (Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter 33.) S. 75–91.
- Hagåsen, Lennart, 2014 = SOHä 2:2.
- Hald, Kristian, 1975: Vang. Danmark. I: KL 19. Sp. 487 f.
- Handbook IPA = Handbook of the International Phonetic Association. A guide to the use of the International Phonetic Alphabet. 1999. New York.
- Hedblom, Folke, 1948: Om hälsingarnas språk. I: HR. S. 34–53.
- 1958: Gästriklands äldre bebyggelsenamn. En förberedande undersökning. Gävle. (Särtryck ur: Från Gästrikland 1957–58.)
- Hellberg, Lars, 1965: Skottvånga och Tvängen. I: OUÅ. S. 21–36.
- 1984: Svetjud och Norrlanden. En kompakt forskningsrapport. I: Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Red.: Birger Liljestränd. Utg. av Lars-Erik Edlund m.fl. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 135–145.
- 1986: Hedendomens spår i uppländska ortnamn. I: OUÅ. S. 40–71.
- Helleland, Botolv, 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. I: NoB 90. S. 53–107.
- Hellquist, Elof, 1980: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl., 4 tr. Lund.
- Historiska kartor. Lantmäteriet. <https://www.lantmateriet.se/historiskakartor>
- Holmberg, Karl Axel, 1969: De svenska tuna-namnen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 45. Studier till en svensk ortnamnsatlas 12.)
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1940: Södermannalagen och Hälsingelagen. Stockholm. (Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar 3.)
- HR = Hälsingerunor. Meddelanden från västra och södra Hälsinglands krets av Gästrik-hälsinge hembygdsförbund. 1934–37. [Fortsatt som:] Hälsingerunor – en hembygdsbok. 1947 ff.
- Isof Uppsala = Isofs avdelningar och samlingar i Uppsala.
- Jansson, Sven B. F., 1984: Runinskrifter i Sverige. 3 uppl. Stockholm.
- Jönsson, Sune, 1987: Hälsingland. I: Med arkeologen Sverige runt. 3 omarbetade uppl. Huvudredaktörer: Sverker Janson & Erik B. Lundberg. Stockholm. S. 361–371.
- Kroonen, Guus, 2013: Etymological dictionary of Proto-Germanic. Leiden–Boston. (Leiden Indo-European etymological dictionary series 11.)
- Lindén, Bror, 1950: Dalska namn- och ordstudier gällande särskilt Mora tingslag och Österdalsområdet 1:2. Stockholm. (SvLm B 55.)
- Lindqvist, Natan, 1926: Bjärka-Säby ortnamn 1. Stockholm. (Bjärka-Säby i monografier.)
- Lundahl, Ivar, 1948 = SOÄ 1:1.
- Lundell, Jan, 2001: Storhögarna i Hälsingland. Ett första försök att finna en forntida indelning. (GHK 2001:3–4.)

- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. 2. prentun með leiðréttingum. Reykjavík.
- Modéer, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. Utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. 3 uppl. Lund. (AS 5.)
- Mogren, Mats, 2000: Faxeholm i maktens landskap. En historisk arkeologi. Stockholm. (Lund studies in medieval archaeology 24.)
- Naturkartan Vången. <https://www.naturkartan.se/sv/vasternorrlands-lan/vangen>
- Nielsen, Niels Åge, 1989: Dansk etymologisk ordbog. Ordenes historie. 4. udg., 2. opl. København. (Gyldendals røde ordbøger.)
- Nyman, Eva (Nyman, E.), 2002: Norrala. § 1 Namenkundliches. I: RGA 21. S. 394 f.
- 2014: Sakrala ortnamn i Mellannorrland. En översikt. I: Den heliga platsen. Handlingar från symposiet Den heliga platsen. Härnösand 15–18 september 2011. Red.: Eva Nyman, Jörgen Magnusson & Elżbieta Strzelecka. Härnösand. (Skrifter i Humaniora vid Mittuniversitetet 1.) S. 179–209.
- 2023: Sakrala ortnamn av förkristen nordisk typ i de nordligare delarna av Norge och Sverige. Ett försök till översikt. I: NoB 111. S. 13–60.
- Plurala ortnamn. Föredrag från ett symposium i Uppsala 6–7 oktober 2016. Utg. av Staffan Nyström & Mats Wahlberg. 2018. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 148.)
- Pokorny, Julius, 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I. Bern–München.
- Ramqvist, Per H., 1987: Mellannorrland under äldre järnålder. Några aspekter på samhällsstrukturen. I: Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. Red. av Per H. Ramqvist. Stockholm. (Bebyggelsehistorisk tidskrift 14.) S. 105–126.
- RAÅ Velandastenen = <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/runstenar-i-sverige/vastergotland/velanda-i-vane-asaka-trollhattans-kommun>
- Rietz, Johan Ernst, 1867: Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket. Malmö m.fl.
- Sakrale navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11. – 2.12.1990. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. 1992. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.)
- Sandnes, Jørn, 1992: Norske stedsnavn og hedensk kultus. En vurdering av Magnus Olsens teorier i lys av nyere forskningsdebatt. I: Sakrale navne [se detta]. S. 9–21.
- Schlyter, C. J. (utg.), 1844: Codex iuris Helsingici, codicis iuris Smalandici pars de re ecclesiastica, et iuris urbici codex antiquior, cum notis criticis, variis lectionibus, glossariis et indicibus nominum propriorum. Helsinge-Lagen, Kristnu-Balken af Smålands-Lagen, och Bjärköa-Rätten. Lund. (SSGL 6.)
- 1877: Glossarium ad corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui. Ordbok till samlingen af Sweriges gamla lagar. Lund. (SSGL 13.)
- Sikeborg, Urban, 2009: »De förhårdade djävulsens redskap och verketyg». Trolldoms-rannsakningen i Norrala 1673. I: HR. S. 86–135.
- 2025a (användarnamn: Minor): Norrala kungsgård. https://sv.wikipedia.org/wiki/Norrala_kungsgård (16.7.2025).
- 2025b: Om skattehemmanet Vång – senare Nyåker/Nygården – i Östby i Enångers socken, Hälsingland. [Förvaras i arkivsalen, Isof Uppsala, acc.nr NAU 4908.]
- 2025c: Om Vången i Långvinds bruks arkiv. [Förvaras i arkivsalen, Isof Uppsala, acc.nr NAU 4896.]
- Skatteboken av Hälsingland för år 1542. I: GHK 1933. S. 7–113.

- SRAIh = landskapshandlingar i SRA. <https://sok.riksarkivet.se/landskapshandlingar>
- SSGL = Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui. Samling af Sweriges gamla lagar, på Kongl. Maj:ts nådigste befallning utg. af H. S. Collin & C. J. Schlyter 1–13. 1827–77. Stockholm–Lund.
- Ståhl, Harry, 1960: Ortnamnen i Kopparbergslagen. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 7.)
- 1975: Vang. Sverige. I: KL 19. Sp. 489–491.
- 1982: Ortnamn i Dalarna. Stockholm.
- 1985: Ortnamn i Västmanland. Stockholm.
- Sundberg, Margaretha & Gagge, Ann Christin, 1999: Historiska vägar. Alternativa färdvägar genom Gävleborgs län. [Utg. av] Länsstyrelsen Gävleborg & Vägverket Region Mitt. Gävle. (Länsstyrelsen Gävleborg. Rapport 1999:11.) lansstyrelsen.se/gavleborg/om-oss/vara-tjanster/publikationer/1996/historiska-vagar.html
- Sundqvist, Olof, 2017: Den hammarliknande figuren på Forsaringen – en indikation på vikingatida Torskult i Hälsingland. I: Mellannorrland i centrum. Språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman. Red. av Lars-Erik Edlund & Elżbieta Strzelecka under medverkan av Thorsten Andersson. Umeå. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 77. Nordsvenska 26.) S. 209–240.
- Særheim, Inge, 2018: *Ombo, Gilja, Fidjane og Bergene*. Fleirtal i stadnamn sett ut frå sørvestnorsk materiale. I: Plurala ortnamn [se detta]. S. 47–63.
- Wessén, Elias, 1968: Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)
- Vestlund, A., 1935: Något om ortnamnen i Hälsingland. I: GHK. S. 37–61.
- Vikstrand, Per, 1993: Förkristna sakrala ortnamn i Jämtland. I: NoB 81. S. 49–84.
- 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.)
- 2002: Några tankar om de sakrala åker-namnen och om ortnamnskronologi. I: OUA. S. 19–38.
- (Vikstrand, P.) 2004: Sakrale Namen. I: RGA 26. S. 167–179.
- Vries, Jan de, 1962: Altnordisches etymologisches wörterbuch. 2. verbesserte aufl. Leiden.

Summary

Torsänget, Vågan and Ale in Norrala Parish — on some names of meeting-places

By Lennart Hagåsen

Norrala Parish in the province of Hälsingland is home to the field areas Torsänget and Vågan, situated close to each other and nowadays partly built-up, and the hamlet Ale in their vicinity. These localities occupy a central position in the valley that constitutes the core of this district. In ca 500 AD, a longish inlet of the Gulf of Bothnia reached the relevant area, through which there is also an overland route, most likely of ancient origin. The oldest records of *Ale* and *Vågan* are from the 16th century, and those of *Torsänget* date from the 18th century.

The last element of *Torsänget* is the definite form of the provincial Swedish *änge* 'meadow-land'. As regards the first element, the author discusses more than one possibility of interpretation and finds that the god's name *Tor* 'Thor' is the most probable option. There were once two large barrows, removed at least 200 years ago, at Torsänget, and a well is also located here. The land may have been consecrated to Thor, and it is conceivable that cult was practised here. It should be noted that the god's name *Tor* occurs in a fairly large number of Swedish place-names.

Vångan contains a dialectal plural form of *vång* 'arable land' etc., this provincial word being known primarily from southern Sweden. The more northerly occurring place-name *Vångan* is in this study linked to the meaning 'grassy flat', characterising this word, e.g., Norwegian *vang*, in West Scandinavian languages. This *vang* occurs in some Norwegian names in the meaning 'meeting-place (for legal proceedings, trade, cult)', a sense that also appears in *Torsång* (< Old Swedish **Pors vanger*) 'the grassy flat (used as a meeting-place), where worship of Thor is practised', which is the name of a parish situated approximately level with Norrala.

In addition, the author draws attention to a few other northern *vång* names, a majority of them close to localities that have sacral names, indicate or otherwise bear witness to pre-Christian cult, or are situated near a Christian church. One *vång* name is found in the neighbourhood of a farm that, judging from its name, seems to have belonged to a cult leader. These data support the hypothesis of *Vångan* being an ancient meeting-place close by the theophoric *Torsänget*.

Gothic *alhs* 'temple (sanctuary)' has etymological and semantic equivalents in West Germanic languages, in a few of them also with the sense 'farm, house'. Moreover, sacral words cognate with *alhs* are found in Baltic languages. No North Germanic appellatives corresponding to *alhs* have been found, but the existence of Scandinavian place-names containing this word is considered evident. The hamlet-name *Ale* is in this study assigned to this place-name category and is most likely a dative singular form of Old Swedish **al*. *Ale* may have referred to a meeting-place, possibly equipped with a building, and was situated at the place where a large barrow, now removed, was once erected. If so, this meeting-place was replaced in ca 500 AD by a new one in *Vångan*. With another approach, the original «al» was located in *Vångan* before 500 AD and was only subsequently called *vång*, after the establishment in the vicinity of a settlement, today's *Ale*, that took over the old name of the meeting-place.